Nasriy asar tilining ilmiy asoslari

Uralova Aziza Dilmurod qizi
Alfraganus universiteti o'qituvchisi,
https:/orcid.org/0009-0003-9103-4184

Annotatsiya. Mazkur maqolada nasriy asar tilining lingvopoetik asoslari o'rganiladi. Lingvopoetikaning badiiy matn semantikasi va funksional xususiyatlarini aniqlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Nasriy matn tarkibidagi poetik birliklar, kontekstual ma'no va stilistik uslublarning tahlili milliy va xalqaro tadqiqotlar asosida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, M.M. Baxtin, V.V. Vinogradov, Y.M. Lotman, E. Zhumabekova va N. Orazmamedov kabi olimlarning nazariy qarashlari tahlil qilinib, ularning o'zbek nasriy adabiyotini lingvopoetik tadqiq etishda tutgan o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, nasriy asar, poetik birlik, kontekstual ma'no, polifoniya, intertekstual bog'liqlik.

Annotation. This article examines the linguistic and poetic foundations of prose language. The role of linguopoetics in determining the semantics and functional characteristics of literary texts is analyzed. The analysis of poetic units, contextual meaning, and stylistic techniques within prose texts is reviewed based on national and international research. Furthermore, the theoretical views of scholars such as M.M. Bakhtin, V.V. Vinogradov, Y.M. Lotman, E. Zhumabekova, and N. Orazmamedov are explored, highlighting their contributions to the linguopoetic study of Uzbek prose literature.

Keywords: linguopoetics, prose work, poetic unit, contextual meaning, polyphony, intertextual connection.

Аннотация. В данной статье исследуются лингвопоэтические основы языка прозаического произведения. Анализируется роль лингвопоэтики в определении семантики и функциональных характеристик художественного текста. Рассматривается анализ поэтических единиц, контекстуального значения и стилистических приемов в прозе на основе национальных и международных исследований. Кроме того, изучаются теоретические взгляды таких ученых, как М.М. Бахтин, В.В. Виноградов, Ю.М. Лотман, Э. Жумабекова и Н. Оразмамедов, подчеркивая их вклад в лингвопоэтическое исследование узбекской прозы.

Ключевые слова: лингвопоэтика, прозаическое произведение, поэтическая единица, контекстуальное значение, полифония, интертекстуальная связь.

Kirish. Nasriy asarlar tili adabiy tilning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Lingvopoetika esa badiiy matn tarkibidagi estetik birliklarning semantik va funksional xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Nasriy asar tilining lingvopoetik tahlili yozuvchining individual uslubini, stilistik imkoniyatlarini va matnning poetik funksiyasini o'rganishga xizmat qiladi. Tadqiqot doirasida o'zbek va jahon tilshunosligida nasriy matn tilining lingvopoetik jihatlari qanday tadqiq etilganligi tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi: nasriy matn tilining lingvopoetik xususiyatlarini, uning estetik va semantik jihatlarini ilmiy asoslar nuqtai nazaridan tahlil qilish.

Tadqiqotning dolzarbligi: hozirgi kunda lingvopoetik tahlil tendensiyalari nafaqat o'zbek tilshunosligida, balki xalqaro miqyosda ham keng o'rganilmoqda. Shuningdek, bu yondashuv o'zbek adabiyotini xalqaro ilmiy kontekstda tahlil qilishga imkon yaratadi.

Tadqiqot metodlari. Ushbu maqolada quyidagi tadqiqot metodlari qo‘llanildi:

Struktur-semantik tahlil: nasriy matn tarkibidagi poetik birliklarning semantik va stilistik xususiyatlarini o‘rganish.

Kontrastiv tahlil: o‘zbek nasriy adabiyotining lingvopoetik o‘ziga xosligini rus va qozoq tilshunoslari tadqiqotlari bilan solishtirish.

Diskursiv tahlil: badiiy matnda lingvistik birliklarning poetik va pragmatik vazifalarini o‘rganish.

Intertekstual tahlil: turli davr nasriy asarlari o‘rtasidagi aloqadorlik va lingvopoetik bog‘lanishlarni aniqlash.

Natijalar. Lingvopoetika nazariyasi bo‘yicha Xurshid Sobirovning fikricha, nasriy asar tilidagi poetik birliklar sintaktik tuzilishi va semantik yuki orqali badiiy tasvir vositasi sifatida xizmat qiladi[1:18]. Mohira Sodiqova esa badiiy matnda til birliklarining o‘zaro bog‘lanishini va ular orqali obraz yaratish jarayonini tahlil qiladi[2:22]. G‘ulom Rasulovning ta’kidlashicha, badiiy matnda til birliklari nafaqat grammatik, balki estetik funksiyani ham bajaradi[3:45]. Fitrat asarlarida xalqona iboralar va ularning ko‘p qatlamli ma’nosi nasriy matn estetik jozibasini oshiradi.

Kontekstual ma’no va poetik birliklarning roli. Kontekstual ma’no nasriy matnda yuqori darajadagi semantik to‘yinganlikni ta’minlaydi. Sodiqovaning tadqiqotlariga ko‘ra, zamonaviy o‘zbek nasrida metafora va epitetlar obrazli tasvir yaratish bilan birga, qahramonlar xarakterini ochishda ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Abdulla Qodiriy va Abdulla Qahhor asarlarida metaforalar ichki dunyo va tashqi muhitni uyg‘unlashtirishda asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Lingvopoetikaning xalqaro tadqiqotlardagi o‘rni. M.M. Baxtinning polifoniya nazariyasiga ko‘ra, badiiy matn “ko‘p ovozlik” tamoyiliga asoslanadi, ya’ni matndagi til birliklari o‘zaro aloqada turli semantik qatlamlarni yuzaga keltiradi[4:95]. Baxtinning yondashuvini o‘zbek adabiyotiga tatbiq qilsak, Abdulla Qodiriy va Cho‘lpon asarlarida polifonik struktura aniq kuzatiladi.

Y.M. Lotman esa lingvopoetika va semiotika bog‘liqligini ta’kidlab, nasriy matnni badiiy tizimning belgilar majmuasi deb qaraydi. Uning fikricha, badiiy matn yozuvchi dunyoqarashini ifodalovchi va o‘quvchi tafakkuriga ta’sir ko‘rsatuvchi tizimdir[5:102]. E. Jumabekova lingvopoetikani milliy nasr tilining estetik o‘ziga xosligini o‘rganish vositasi sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, milliy nasrda lingvopoetik vositalar xalq madaniyati va dunyoqarashini ifodalovchi muhim element hisoblanadi[6:51].

Muhokama. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, nasriy matn tilining lingvopoetik xususiyatlari kontekst, yozuvchi uslubi va ijtimoiy-madaniy omillar bilan uzviy bog‘liq. Lingvopoetik tahlil orqali nasriy matn semantik, stilistik va estetik qatlamlari aniq ochib beriladi. O‘zbek tilshunosligi doirasida nasriy matn lingvopoetik tahliliga oid tadqiqotlar davom etmoqda. Xalqaro miqyosda esa Baxtin, Lotman, Jumabekova va Orazmamedovning qarashlari lingvopoetik tahlilni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur maqolada nasriy asar tilining lingvopoetik asoslari o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, nasriy matn poetik birliklar, kontekstual ma’no va intertekstual aloqalar orqali badiiy-estetik tizim sifatida shakllanadi. O‘zbek nasri tilini lingvopoetik tahlil qilish orqali adabiy matnlarning semantik va stilistik jihatlarini chuqurroq o‘rganish mumkin.

Adabiyotlar:

1. Sobirov X. O‘zbek adabiy tili stilistikasi. Fan-2002, 18-bet
2. Sodiqova M. Nasriy asar tilining badiiy xususiyatlari. Til va adabiyot-2018, 15-22-betlar
3. Rasulov G‘. Badiiy nutq lingvistikasi. O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti-2005, 45-bet
4. Бахтин, М. М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва: Художественная литература. 1986, с-95
5. Лотман, Ю. М. Структура художественного текста. Москва: Наука. 1998,с-102
6. Жумабекова, Е. National prose and its linguistic features. Вестник КазНУ, 2014, с- 45–51
7. Оразмамедов, Н. Лингвопоэтические особенности народного эпоса. Ашхабад: Илим. 2010,с-58-60